

JULIA PENNLERT
& ERIK JOELSSON

LITTERATUR- SOCIOLOGIN OCH SAMHÄLLET

Ett försök till samproduktionsanalys

TFL 2024:2. LITTERATUR OCH VETENSKAP

DOI: <https://doi.org/10.54797/tfl.v54i2.23518>

ISSN: 2001-094X

– Forskningsartikel –

Copyright © 2024 Author(s). This is an open access article distributed
under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0 License
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

När litteratursociologi som forskningsfält beskrivs betonas ”det ömsesidiga samspelet mellan litteratur och samhälle”.¹ Att dess kunskapsobjekt – det vill säga vad litteratursociologer intresserar sig för att studera – har stark anknytning till samhället, förstärks genom de tre uttryck som ofta används för att definiera perspektivet: ”samhället i litteraturen”, ”litteraturen i samhället” och ”litteratursamhället”.² Litteratursociologer studerar alltså hur litteraturen produceras, distribueras, värderas eller konsumeras i samhället, men de kan även intressera sig för hur olika aspekter av samhället kommer till uttryck i litteraturen.³ Utgångspunkten för litteratursociologiska undersökningar är alltså att det finns samband, samspel och relationer mellan litteratur och samhälle där båda leden – litteraturen och samhället – kan undersökas med hjälp av olika perspektiv och metoder.

I det här bidraget är vår utgångspunkt att forskning är en social aktivitet som möjliggörs av det samhälle där den uppstår, och påverkas av omgivande samhällsliga strukturer eller ordningar. Detta är även en central utgångspunkt för forskningsfältet *Science and Technology Studies* (STS), eller teknik- och vetenskapsstudier på svenska. Inom detta forskningsfält betonas hur lokala och historiska omständigheter och skeenden, liksom sociala intressen och kulturer, utövar inflytande på vetenskaplig kunskapsbildning. Kännetecknande för STS-analyser är idén om kontingens, det vill säga att vetenskapens utveckling i viss utsträckning bestäms av historiska, sociala, kulturella och värderingsmässiga tillfälligheter.⁴

Genom att rikta blicken mot sociala sammanhangs betydelse för kunskapsbildning framträder ett alternativ till de standardbeskrivningar eller ”stora berättelser” (*grand narratives*) om vetenskapen, som är vanligt förekommande i inomvetenskapliga historieskrivningar

där man fokuserar på kunskapens linjära progression.⁵ I dessa stora berättelser betraktas förklaringar av kunskapsbildning med hjälp av extravetenskapliga faktorer – exempelvis sociala och kulturella – som överflödiga.⁶ Perspektiv hämtade från STS problematiserar och nyanserar dessa stora berättelser om kunskapen som objektiv, kumulativ och på väg mot en universell sanning.

Som den engelska beteckningen *Science and Technology Studies* antyder har forskningsfältet främst fokuserat på studier av naturvetenskapliga, tekniska och medicinska kunskapsprocesser, men har också applicerats på samhällsvetenskapens och humanioras förutsättningar, utveckling och kunskapsbildning.⁷ Vetenskapsteoretikern Margareta Hallberg pekar på värdet av sådana ansatser då de syftar till ”att uppmärksamma humanvetenskapernas position både i samhället och inom universitetet samt att undersöka de kognitiva och sociala villkor som formar den humanvetenskapliga kunskapsbildningen”.⁸

En traditionell syn på naturvetenskapliga forskningsresultat gör gällande att deras sanningshalt är oberoende av historiska, kulturella och sociala omständigheter. Samhällsvetenskaplig och humanistisk kunskap däremot, brukar i regel inte betraktas som säker, omvälvande eller objektiv, vilket därmed öppnar för större påverkan av externa faktorer på dess kunskapsbildning. Att anlägga ett STS-perspektiv på humanistiska eller samhällsvetenskapliga kunskapsprocesser har därför något andra förutsättningar än liknande studier av naturvetenskapliga forskningsfält.

Eftersom relationerna mellan samhälle och litteratur är föremål för litteratursociologins intresse på objektsnivå, ter det sig särskilt motiverat att undersöka hur detta forskningsfälts relationer till samhället yttrar sig också på en metanivå. Litteratursamhället, som är ett av litteratursociologins studieobjekt är något som utövar inflytande på – och i någon mån påverkas av – forskningsfältet. Här finns det enligt vår mening intressanta kopplingar mellan samhälle, vetenskap och litteratur som är värda vidare undersökning. Humanistisk kunskapsbildning, däribland litteratursociologins, har också en i flera avseenden större samhällstillvändhet och tillgänglighet än naturvetenskapens, exempelvis med avseende på publiceringsspråk och -kulturer.

I föreliggande studie gör vi ett försök att följa tråden från Hallberg för att närma oss litteratursociologins relation till samhället och sam-

hällets relation till litteratursociologin, vid tiden som föregår och följer forskningsfältets formering i Sverige i slutet av 1960-talet.⁹ Utöver de ovan redovisade argumenten för studiens existensberättigande svarar den även på ett uttryckt behov, formulerat av Johan Svedjedal som påpekat hur litteratursociologins utveckling kan och bör tolkas ”ur en vetenskapssociologisk synvinkel.”¹⁰ Vi inspireras av Svedjedals uppmaning och tillämpar ett analytiskt ramverk och begrepp hämtade från STS, specifikt i form av samproduktionsanalys (se nästföljande avsnitt), i ett utforskande försök att närma oss litteratursociologin och dess relationer till samhället.

Samproduktion – vetenskap och samhälle i samspel

I ”Ordering Knowledge, Ordering Society” (2004) argumenterar STS-forskaren Sheila Jasanoff för att vetenskap, teknologi och samhälle samspelar med, förutsätter och påverkar varandra i ett gemensamt utbyte. Utgångspunkten är att vetenskap och samhälle inte kan betraktas som två separata fenomen, utan är sammantvinnade i en ömsesidigt beroende skapelseakt – vetenskapen förutsätter alltså inte enbart social ordning utan bidrar också till att skapa den. Detta beskriver Jasanoff som *samproduktion*, (*co-production*), ett begrepp som möjliggör analys av samspelet mellan vetenskap, teknologi och samhälle.¹¹ Idén om samproduktion kan användas för att synliggöra en viss kunskaps- och samhällsutveckling med dess sociala, politiska, kulturella och värderingsmässiga praktiker, som skapas genom en process där varken naturlig eller social ordning har företräde. I sammanhanget förstås vetenskap i vid bemärkelse, där såväl forskning som kunskapsbildande processer och expertis ingår.¹² Studier som tillämpar idén om samproduktion har genomförts inom en rad olika områden och på olika nivåer för att undersöka hur specifika fenomen, såsom mässlingsvaccin eller utbildningsreformer, samproduceras med samhället.¹³

Av särskild relevans för oss är ett antal analytiska begrepp som kan användas för att spåra aspekter av samproduktion. I en sådan analys ingår att iaktta hur *institutioner*, *identiteter*, *diskurser* och *representationer* skapas och förändras i ett komplext samspel.¹⁴ *Institutioner* spelar en viktig roll för att kodifiera och upprätthålla ny kunskap och

sätter genom sin makt spelreglerna för social ordning. Att (om)skapa eller upprätthålla *identiteter* är i stället en vanlig strategi för att forma, bibehålla eller förändra en viss ordning – vetenskaplig, teknisk eller samhällelig. Att studera *diskursers* tillblivelse och förändring är en annan central komponent i en samproduktionsanalys, där nya – eller förändrade – begrepp och sätt att tala även inrättar samhället efter förändrade förhållanden, nya vetenskapliga fenomen och rön. Att studera en förändrad retorik ger viktiga pusselbitar till hur kunskap och samhälle samproduceras. Slutligen innefattar en samproduktionsanalys också att identifiera *representationer*, exempelvis vilka bilder av vetenskaplig kunskap som framställs av aktörer på olika arenor (exempelvis i massmedia) och hur dessa representationer samspelar med olika samhällsintressen och grupperingar – politiska såväl som sociala.¹⁵

Jasanoffs idé om samproduktion erbjuder inget färdigt recept för teoretiska och metodologiska ställningstaganden, utan snarare en öppenhet som möjliggör olika utgångspunkter och angreppssätt.¹⁶ Vetenskapsteoretikerna Fredrik Bragesjö och Margareta Hallberg påpekar följande: ”Först och främst bör det noteras att Jasanoff själv vänder sig mot att ansatsen omvandlas till en klar och tydlig metodologi eller teori; hon föredrar hellre att tala om ett ’idiom’ än ett forskningsprogram.”¹⁷ Snarare än att efterlikna Jasanoffs samproduktionsstudier metodologiskt och empiriskt, delar vi Bragesjös och Hallbergs förhållningssätt till idén om samproduktion, vilket medför en flexibilitet i såväl tillvägagångssätt som empiriska exempel och analys.¹⁸

Syftet med vårt bidrag är att pröva idén om samproduktion för att nå en fördjupad förståelse för relationerna och spelet mellan litteratursociologi och samhälle, vid tiden för litteratursociologins etablering i Sverige. Våra frågeställningar är följande: Hur har samhället möjliggjort litteratursociologin och dess kunskapsbildning? Hur har litteratursociologin påverkat samhället?

Analysen baseras på nedslag i ett antal skeenden, förhållanden och arenor i ett svenskt sammanhang. Tidsmässigt undersöks perioden som föregår och följer på bildandet av Avdelningen för litteratursociologi vid Uppsala universitet 1965. Följaktligen är vårt källmaterial historiskt och representerar argument och exempel som visar var, när

och hur relationer mellan litteratursociologi och samhälle manifesteras och samproduceras.

På detta sätt gör inte vår undersökning anspråk på att vara allomfattande eller grunda sig på ett systematiskt urvalsförfarande i metodologisk mening, utan kan ses som ett prövande försök att tillämpa begreppsapparaten från idén om samproduktion för att belysa sambanden mellan litteratursociologi och samhälle.

Dispositionen av vår analys inspireras av de rubriker som ofta används för att beskriva litteratursociologins kunskapsobjekt och strävanden (samhället i litteraturen, litteraturen i samhället, litteratursamhället), men befinner sig i vårt sammanhang alltså på en metanivå, där det är forskningsfältet i sig, dess kunskapsprocesser och relationer till samhället som är i blickfånget.

Samhället i litteratursociologin

Vår analys börjar med att spåra hur bildandet av den litteratursociologiska avdelningen vid Uppsala universitet präglas av samhället och adresserar därmed den första frågeställningen: Hur har samhället möjliggjort litteratursociologin och dess kunskapsbildning?

För att närma oss frågeställningen krävs först en kortare fördjupning i de två ämnesområdena litteratur och sociologi som tillsammans bildar namnet litteratursociologi.

Sociologin, samtiden, samhället och politiken

Under efterkrigstiden är sociologin i Sverige ett universitetsämne i snabb tillväxt och utveckling. Liksom andra universitetsämnen påverkas det av utbildningspolitiska reformer under det att antalet högskole- och universitetsstudenter snabbt ökar, dels som ett resultat av demografiska förändringar i form av en stark befolkningstillväxt under efterkrigstiden, dels på grund av en idé om att allt fler bör utbilda sig för att möta den expanderande välfärdsstatens utmaningar.¹⁹ Utbyggnaden av högre utbildning och universitetsämnen är också en internationell trend, som innebär ett skifte från elit- till massutbildningssystem under efterkrigstiden.²⁰

Tiden kännetecknas av en stark tilltro till högre utbildning men också en anda av utvecklingsoptimism som breder ut sig under det

förra seklets mitt, i form av grundmurade politiska uppfattningar om att vetenskap och forskning ska lösa aktuella samhällsproblem och konsolidera välfärdsstaten.²¹ Denna vetenskaps- och teknikoptimism hämtar inte enbart näring ur de naturvetenskapliga och tekniska framsteg som görs under andra världskriget, utan även ur samhällsvetenskap och humaniora. Starka röster i den politiska debatten, inte minst makarna Myrdals, artikulerade vikten av vetenskaplig kunskap om dessa frågor för ett rationellt beslutsfattande.²²

Det samhälle som möjliggör sociologins etablering och utveckling präglas av politiska mål från en dominerande socialdemokrati som betonar vikten av att välfärdsfrågor, företagsdemokrati och folkrörelser ägnas forskarnas uppmärksamhet. Det finns också en utbredd uppfattning att sociologisk forskning bör intressera sig för samtida företeelser, vilket kommer till uttryck genom önskemål i offentlig medial debatt som också påverkar ämnesområdets inriktning.²³

I *Sociologins teoretiker* (2015) konstaterar Lucas Gottzén och Ulrik Lögdlund hur sociologin ”kom till både som en produkt av samhällsförändring och som ett försök att förstå denna samhällsförändring”.²⁴ Gottzén och Lögdlund är inte ensamma om sin iakttagelse, fler har hävdat att sociologins framväxt som universitetsämne har täta band till det omgivande samhället.²⁵ Rolf Törnqvist beskriver exempelvis hur sociologin utvecklas i samklang med politiska områden, och särskilt ”socialpolitiska reformintressen”.²⁶

Det finns alltså en offentlig medial debatt, och en pågående politisk utveckling som påverkar sociologins kunskapsobjekt samtidigt som dess kunskapsbidrag anses värdefulla för att de behandlar hur samhällseliga förändringar bäst kan tolkas och förstås, vilket även kan komma samhället till godo.²⁷ I en historisk genomgång av sociologins utveckling i Sverige sammanfattar Anna Olsson synsättet på följande sätt: ”Forskningen sågs som en utvecklingskraft som borde ställas i samhällets tjänst.”²⁸

Ett ämne i omvandling – litteraturhistoria med poetik blir litteraturvetenskap

Utbyggnaden av högre utbildning, utbildningsreformer och tidsandan som vi ovan skisserade har också betydelse för universitetsämnet ”Litteraturhistoria med poetik” under 1940- till 60-talen. Som på-

pekas i *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1995* var majoriteten av studenterna blivande svensklärare i gymnasier eller realskolor – utbildningsformer som under tidsperioden får en ökad tillströmning av elever.²⁹

Att fler lärare skulle utbildas innebar att "Litteraturhistoria med poetik" fick ökade anslag och expanderade, fler anställdes som universitetslärare och nya organisatoriska förändringar genomfördes i form av nya kursstrukturer och uppsatsmodeller.³⁰ I kapitlet "Reformernas epok: striderna kring litteraturundervisning för svensklärare 1965–1975" påpekar Stefan Helgesson att "[l]itteraturundervisningens förändring vid denna tid var således del av en större samhällsprocess".³¹ Helgesson menar att diskussionen, såväl som de samhälleliga förändringarna, visar hur litteraturundervisningen också kunde länkas till "samhällets kulturella reproduktion" och fortsätter: "Man kan rentav hävda att litteraturundervisningen på grundnivå hörde till den del av den akademiska undervisningen som hade *störst* betydelse för en bredare allmänhet."³²

Under 1960-talet och framåt präglas litteraturämnet även av en inomvetenskaplig debatt som handlar om vad litteraturvetenskapen är och bör vara, en diskussion som gynnades av det politiska klimatet vid tiden, samt en uttalad vilja att införliva nya metoder och teorier från andra discipliner.³³ För litteraturforskningen – liksom för sociologin som diskuterades ovan – leder detta till ett ökat intresse för *det samtida* genom att villkoren och förutsättningarna för samtidens litteratur får en större vetenskaplig uppmärksamhet, vilket även framhålls som vetenskapliga strävanden inom litteratursociologin.³⁴

Dessa faktorer och skeenden visar hur även litteraturforskningen påverkas av den rådande samhällsdiskursen, av social ingenjörskonst och en socialdemokratisk hegemoni med stor tilltro till vetenskap och forskning; kort uttryckt, den samhälls- och vetenskapsdiskurs som betonar att forskningen ska vara samhällstillvänd. De inomvetenskapliga diskussionerna som sker visar hur diskurserna kring forskningens roll och betydelse, metoder och tillvägagångssätt och vad det innebär att vara forskare (identiteten) är tätt sammanvävda med varandra. Denna sammanvävning illustreras också av en annan betydelsefull händelse i slutet av 1960-talet, när "Litteraturhistoria med poetik" byter namn till "Litteraturvetenskap". Den nya beteckningen

kan relateras till samhällsutvecklingen och de rådande samhälls- och vetenskapsdiskurser som gör gällande att vetenskapen ska ha ”direkt relevans och nytta”.³⁵

Namnbytet kan därmed tolkas som ett emblematiskt uttryck för en diskursförändring, genom att den konkret leder till att litteraturforskningen nu omtalas i andra termer än tidigare. Att disciplinen får nytt namn kan också länkas till ett förvetenskapligande av samhället som även gäller andra ämnesområden under denna tidsperiod.³⁶ Nu möjliggörs alltså ett tal om en litteratur*vetenskap* som inrymmer allt fler teorier, metoder och perspektiv, som tar avstånd från ett tidigare dominerande fokus på historiska litteraturstudier. Namnbytet ger därmed skjuts till en identitetsförändring som redan startats inom litteraturvetenskapen, som också innebär att ”nya genrer i forskningen” uppmärksammas och att ”nya grupper litteratur både blev forskningsvärd och forskningsbar”.³⁷

Furulands lapp – en avdelning blir till

Det är alltså denna sammansatta – vetenskapliga såväl som samhälleliga – bakgrund som ger förutsättningar för Lars Furulands agerande, när han sätter upp en handskriven lapp utanför sin kontorsdörr med rubriken ”Avdelningen för litteratursociologi” 1965.³⁸ De ovan diskuterade händelserna och förhållandena ramar in bildandet av Avdelningen för litteratursociologi som en händelse som sker i samspel med en expansion av högre utbildning och ämnesbreddning, vilket leder till att nya forskningsområden och forskningssamarbeten främjas och möjliggörs inom sociologin såväl som inom ”Litteraturhistoria med poetik”. Att Furuland vid tiden är involverad i ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt med inriktning mot folkrörelsernas historia speglar en utvidgning av både metoder och forskningsområden, vilket även sker inom sociologin.

Genom sin beteckning (*litteratursociologi*) och bildandet av avdelningen möjliggörs en kombination av perspektiv och strävanden som illustrerar en identitetsförskjutning inom litteraturforskningen. Nu finns möjlighet att fokusera på mer samtida företeelser än de tidigare litteraturhistoriskt präglade utgångspunkterna.

Samtidigt är handlingen, och bildandet av avdelningen, ett symbo-

list resultat av en tid som präglas av ett behov av ökad vetenskaplig specialisering, vilket den framväxande bindestrecks-sociologin – där litteratursociologin ingår – är ett tecken på. Furulands lapp kan alltså ses som ett tydligt ställningstagande mot litteraturforskningen vid tiden, och ett försök till ”vidgning av litteraturvetenskapens traditionella forskningsfält”³⁹ som Furuland själv konstaterar. Litteratursociologins forskningsobjekt och vetenskapliga strävan, som också manifesteras genom bildandet av avdelningen, får sin identitet genom att förhålla sig till tidigare litteraturforskning, dess metoder och perspektiv. Som en konsekvens breddas också diskursen som kretsar kring litteraturforskningens metoder och kunskapssträvanden, vilket även potentiellt har konsekvenser för andra forskningsområden och discipliner. Genom att beteckningen formellt får en hemvist och forskningsområdet explicit manifesteras så tvingas andra ämnen att förhålla sig till beteckningen och nya gränser upprättas mellan ämnes- och forskaridentiteter.

Även om identitetsförändringar och -förskjutningar vid tiden sker inom litteraturforskningen genom exempelvis de förändringar som vi ovan skisserade, så innebär också Furulands agerande att den litteratursociologiska forskaridentiteten får tydligare ramar. Det är en identitet som skiljer sig från tidigare dominerande identiteter förknippade med litteraturforskning och dess utövare. Att vara litteraturforskare är alltså något som kan få tydliga sociologiska förtecken, vilket även möjliggör att gränserna för litteraturforskningens kunskapsområde utökas. Sammanfattningsvis innebär det att litteratursociologi vidgar identiteten även för litteraturforskningen, dess kunskapsobjekt och kunskapsbidrag.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att bildandet av avdelningen, liksom forskningsfältets fokus, inte hade varit möjligt utan de bakomliggande faktorerna; både de inomvetenskapliga diskussionerna inom sociologi och litteraturforskningen vid denna tid, och de samhällsförändringar och vetenskapliga synsätt som framträder i – och genom – samhället. Samhället möjliggör därmed litteratursociologins kunskaper på flera sätt, genom exempelvis förändrade synsätt på vetenskapens roll i samhället och vad litteratursociologiska studier kan bestå av.

Litteratursociologin i samhället

Med utgångspunkt i ovanstående kan vi konstatera att samhället möjliggör litteratursociologin och dess kunskapsbildning vid tiden för avdelningens bildande. Detta visar å ena sidan hur litteratursociologin influeras av samhället, men inte hur litteratursociologin å andra sidan gör avtryck i och potentiellt påverkar samhället. I detta avsnitt fokuserar vi därför på vår andra frågeställning: hur har litteratursociologin påverkat samhället?

Inom idén om samproduktion kan representation förstås som bilder av vetenskaplig kunskap och hur dessa samspelar med samhällsaktörer och samhällsintressen. Litteratursociologiska representationer befinner sig på olika nivåer, där vissa aspekter hör ihop med ovan tecknade bild av hur sociologin och litteraturvetenskapen samproduceras med samhället vid tiden för avdelningens bildande. En sådan representation utgörs av Lars Furulands medverkan i ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt som studerar folkrörelsernas historia.⁴⁰

Kännetecknande för litteratursociologiska representationer är även att de tydligt knyts till de pågående omvandlingarna av högre utbildning och tilltalar specifika yrkesgrupper som kan komma att behöva – och tillämpa – litteratursociologiska kunskaper. I samband med att "Litteraturhistoria med poetik" byter namn till "Litteraturvetenskap" publiceras även ett antal nya antologier som kan sägas ha ett dubbelt syfte. Dels ska de presentera forskningsområdet för studenter inom högre utbildning i form av att utgöra kurslitteratur, dels vänder de sig samtidigt till en intresserad allmänhet. Den här formen av representationer visar hur det samhällstillväda forskaridealet kommer till uttryck, och förmedlar samtidigt synsätt som gör gällande att forskningen ska vara användbar. I en recension av den då nya antologin *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* utgiven 1970, lyfter Louise Vinge hur de nya antologierna, där litteratursociologiska perspektiv ingår, kan knytas till samhällets utveckling genom ett ökat intresse för utgivning av facklitteratur. Vinge hävdar att dessa läromedel "skraddarsyts för de nya kurserna"⁴¹ och nämner konkret utbildningsreformen PUKAS, som har beskrivits som en strategi för att profilera högre utbildning mot ett tydligare nyttoideal. Därmed visar och bekräftar Vinges recension

att utbildningspolitiska förändringar möjliggör och ger gynnsamma förutsättningar för litteratursociologin, som ovan diskuterats, men också hur denna utveckling leder till att litteratursociologiska representationer ökar vid tiden.

Ökningen av litteratursociologiska representationer inom högre utbildning återspeglas också i de uppsatsämnen som studenterna inom ramen för universitetskurser väljer att behandla. Vid en genomgång av uppsatsämnen inom litteraturämnet vid Uppsala universitet 1965–1975, konstateras att en tredjedel av uppsatserna behandlar litteratursociologiska perspektiv i bred bemärkelse, med ämnen som handlar om barn- och ungdomslitteratur, populärlitteratur eller knyts till litteraturkritiska eller bok- och bibliotekshistoriska teman.⁴² Detta intresse för litteratursociologiska frågor kan sägas återspegla ämnesutvidgningen som präglar tiden, men visar också hur litteratursociologins kunskapsobjekt – litteraturens roll i samhället – även intresserar studenter. Men ämnesvalen kan i sig också tolkas som representationer av hur litteratursociologiska perspektiv omvandlas till – och går att använda – för att undersöka nya genrer och områden som exempelvis barn- och ungdomslitteratur eller populärlitteratur.

Att litteratursociologiska perspektiv och kunskapsbidrag har relevans för en tid som präglas av en samhällelig diskurs som främjar tvärvetenskapliga forskningsinitiativ (vilket sociologins breddning även genererar och som Furuland själv medverkar till) illustreras också av det redaktionella förordet till antologin *Litteratursociologi*, publicerad 1970. Förordet kan tolkas som en representation som synliggör och legitimerar litteratursociologiska kunskapsbidrags användbarhet till såväl pågående abstrakta samhälleliga diskurser som till konkreta ämnesområden eller specifika yrkesgrupper. Redaktörerna betonar också hur litteratursociologiska kunskaper vänder sig till ”alla dem som är intresserade av litteraturens ställning i samhället”.⁴³

Men litteratursociologiska representationer finns även utanför universiteten, i form av att litteratursociologiska kunskaper efterfrågas av andra aktörer som har intresse av att få nya kunskaper om litteraturens roll i samhället i vid bemärkelse. Under 1960- och 70-talen anlitas litteratursociologiska forskare som experter och utredare eller utför uppdrag som resulterar i utvärderingar, sammanställningar eller underlag inför politiska utredningar, betänkanden, remisser eller

beslut. Ett exempel är 1968 års litteraturutredning, med dess huvudbetänkande *Boken* (SOU 1974:51). Litteratursociologiska representationer i form av publicerade betänkanden tematiserar bland annat bokförsäljning, studier och statistik gällande bokbranschen förutsättningar, folkbibliotekets roll och utveckling, samt litteraturens roll i skolan. Sammanfattningsvis visar detta på hur litteratursociologins kunskapsobjekt (litteraturen i samhället) kan användas för att förstå förutsättningarna för litteraturens kretslopp i vid mening och de institutioner (skola, bibliotek, bokhandel) där litteratur konsumeras och distribueras.⁴⁴ En annan slutsats av dessa representationer är även att litteratursociologins kunskapsbidrag har betydelse för politikområden som kulturpolitik, litteraturpolitik och utbildningspolitik.

Genom att litteratursociologiska forskare involveras i statliga utredningar kan vi konstatera att litteratursociologiska kunskaper anses användbara och värdefulla för utredningsväsende och politiskt beslutfattande. Att det finns en närhet mellan (den statliga) kulturpolitiken och litteratursociologin uppmärksammas även av profilerade litteraturvetare, som exempelvis när Kurt Aspelin i *Textens Dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet* beskriver litteratursociologin som ”i tjänst hos den samhälleliga kulturpolitiken”.⁴⁵ Aspelins iakttagelse gör gällande att det faktiskt är möjligt att som litteratursociologisk forskare – genom representationer – påverka olika typer av institutioner.

Representationer utgörs även av de studier som publiceras av litteratursociologiska forskare och når bokmarknaden, där även modeller presenteras som kan användas för vidare studier av litteraturens roll i samhället. I antologier introduceras nya teoretiska perspektiv för att betrakta frågor och teman som tillhör kunskapsområdet, men också resultat av undersökningar som genomförts av litteratursociologiska forskare.⁴⁶

Litteratursociologins kunskapsobjekt och vetenskapssyn representeras i olika former och sammanhang såsom studentuppsatser, antologier där forskningsfältet presenteras för allmänheten, eller genom att litteratursociologiska forskare får uppdrag som resulterar i kunskapsunderlag som kommer samhället till del. Representationerna av litteratursociologin får inflytande och påverkar därmed statliga institutioner i deras beslutsfattande. Inom utbildnings-

sektorn syns även detta inflytande genom att många av studenterna som läser litteratursociologi blir verksamma som lärare och genom sin yrkesroll kan reproducera eller förmedla kunskapsbidrag från litteratursociologin.

Litteratursociologisamhället

I denna undersökning har vi med hjälp av idén om samproduktion dels fokuserat på hur samhället möjliggör litteratursociologin, dels hur litteratursociologiska kunskapsbidrag påverkar och präglar samhället vid tiden för litteratursociologins framväxt och etablering i Sverige. Analysen har synliggjort hur relationerna mellan litteratur och samhälle ("samhället i litteraturen", "litteraturen i samhället" och "litteratursamhället"), som är litteratursociologins kunskapsobjekt, är sammantvinnade och beroende av varandra, och att de även återfinns på en metanivå. Vi har identifierat hur litteratursociologins kunskapsobjekt och kunskapsbidrag samproduceras.

Den litteratur – i vid mening – som cirkulerar i samhället är avgörande för att forma litteratursociologin, samtidigt som litteratursociologin gör avtryck genom den litteratur som den producerar i form av rapporter, översikter, betänkanden och antologier. I samhället finns även litteratur som litteratursociologin tar del och influeras av från exempelvis sociologin, som sedan sprids på nytt i samhället genom litteratursociologins forskningsbidrag och publikationer. Genom dessa exempel synliggörs ytterligare en dimension av hur forskningsfältet samproduceras med samhället, eftersom litteratursociologin därmed även bidrar till att *skapa ett litteratursamhälle*. På detta sätt kan samproduktionsanalys av litteratursociologin visa hur den är en medskapare till det kunskapsobjekt som forskningsfältet studerar, och därmed aktivt förhåller sig till litteraturens roll i samhället, i en av varandra beroende skapelseakt. Detta innebär att litteratursamhället vidgas genom litteratursociologiska kunskaper, vilket även innebär nya sätt att tala om litteraturens roll i samhället. Diskursen förändras genom att nya områden blir synliggjorda och begreppsliggjorda som exempelvis populärlitteratur, det vidgade textbegreppet, litterära värderingsprocesser samt aktörers eller institutioners betydelse för litteratursamhället.⁴⁷

I vårt försök att applicera idén om samproduktion på litteratursociologins relationer till samhället har samhällets påverkan på litteratursociologin framstått som mer tydlig än hur litteratursociologin påverkar samhället. En möjlig förklaring till detta kan vara att ”[h]umanvetenskapernas samhällseffekter är indirekta och långsiktiga”.⁴⁸ En annan svårighet med en samproduktionsanalys är att dess analysförfarande med nödvändighet innebär att dela upp samman-satta och momentana skeenden till hanterbara enheter i en lämplig kronologisk följd. Dispositionen av våra analytiska avsnitt avspeglar i någon mån dessa svårigheter.

En av fördelarna med idén om samproduktion är dock att den inte behöver begränsas till en specifik teoretisk eller metodologisk utgångspunkt. Den kräver heller inte ett visst ontologiskt ställningstagande, utan kan utföras i STS-traditioner där distinktionen mellan natur och samhälle upprätthålls (dualism), som i den klassiska vetenskapssociologin, såväl som i inriktningar där denna distinktion upplöses (monism), som exempelvis i aktör-nätverksteorin. Därmed anser vi att samproduktion också kan studeras i enlighet med vetenskapssociologiska och andra STS-traditioner, som söker förklaringar i makroperspektiv, såväl som med dem som betonar mikronivåns betydelse för studier av kunskapsproduktion.

Avslutningsvis kan vi konstatera att en samproduktionsanalys av litteratursociologins formativa period i Sverige synliggör hur litteratursociologin befinner sig i ständig förändring genom dess speciella relationer till samhället. Forskningsfältet och dess kunskapsobjekt (om)formar ständigt varandra genom samskapande processer, vilket förtjänar kontinuerlig uppmärksamhet genom både inom- och utomvetenskapliga forskningssträvanden.

Noter

- 1 Johan Svedjedal, ”Litteratursociologi”, i *Litteraturvetenskap I*, Sigrid Schottenius Cullhed, Andreas Hedberg, Johan Svedjedal red. (Lund: Studentlitteratur, 2020), 213.
- 2 Johan Svedjedal, ”Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forsknings-tradition och dess grundantaganden”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* vol. 25 (1996:3–4), 7–8.
- 3 För fler beskrivningar av litteratursociologi se exempelvis: *Litteratursociologiske perspektiv*, Jofrid Karner Smidt, Tonje Vold, Knut Oterholm red. (Oslo:

- Universitetsforlaget, 2013) och *Litteratursociologi. En antologi*, Erland Munch-Petersen red. (Ballerup: Dansk Bibliotekscenter, 1995). Se även Svedjedal, "Litteratursociologi".
- 4 Se exempelvis Sergio Sismondo, "Ontological turns, turnoffs and roundabouts", *Social Studies of Science* vol. 45 (2015:3), 442–443, <https://doi.org/10.1177/0306312715574681>.
 - 5 Se exempelvis John H. Zammito, *A Nice Derangement of Epistemes. Post-positivism in the Study of Science from Quine to Latour* (Chicago: University of Chicago Press, 2004) och Sergio Sismondo, *An Introduction to Science and Technology Studies*, 2:a utg. (Chichester: Wiley-Blackwell, 2010).
 - 6 För en överblick över STS-fältet och dess kritik av "stora berättelser" om vetenskapen, se Sismondo, *An Introduction to Science and Technology Studies*.
 - 7 Se exempelvis Gisèle Sapiro, Marco Santoro, Patrick Baert red., *Ideas on the Move in the Social Sciences and Humanities. The International Circulation of Paradigms and Theorists* (Cham: Palgrave Macmillan, 2019), Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karady red., *Shaping Human Science Disciplines. Institutional Developments in Europe and Beyond* (Cham: Palgrave Macmillan, 2019) och Martin Kusch, *Psychologism. A Case Study in the Sociology of Philosophical Knowledge* (London: Routledge, 1995).
 - 8 Margareta Hallberg, *Symmetri och reflexivitet: sociala studier av humanvetenskapernas villkor* (Göteborg: Forskningens villkor, 1997), 1.
 - 9 För inomvetenskapliga historieskrivningar av litteratursociologin se exempelvis Lars Lönnroth, *Litteraturforskningens dilemma* (Uppsala: Verdandi, 1961), Peder Hård af Segerstad, *Litteratursociologi: ett bidrag till ämnets teoriutveckling*, diss. (Uppsala: Uppsala universitet, 1974) och Tomas Forser, *Marxism, positivism och litteratur. Om den svenska litteratursociologins framväxt* (Lund: Gotab, 1980). För mer samtida exempel se exempelvis Isak Hyltén-Cavallius, *Den ofärdiga vetenskapen. Om krisen i svensk litteraturforskning och litteraturtolkningens villkor*, diss. (Lund: Lunds universitet, 2018) och Hanne Lore Andersson, *Doxa och debatt: litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2008).
 - 10 Svedjedal, "Det litteratursociologiska perspektivet", 5.
 - 11 Sheila Jasanoff, "Ordering Knowledge, Ordering Society", i *States of Knowledge. The Co-production of Science and Social Order*, Sheila Jasanoff red. (London: Routledge, 2004).
 - 12 Fredrik Bragesjö, Margareta Hallberg, *I forskningens närhet. En studie av MPR-kontroversens bakgrund och förvecklingar* (Nora: Nya Doxa, 2009), 28.
 - 13 Se Bragesjö, Hallberg, *I forskningens närhet* och Joakim Juhl, "Educational Imaginaries: Reforming Danish Higher Education", i *Framing futures in post-digital education: Critical concepts for data-driven practices*, Anders Buch, Ylva Lindberg, Teresa Ceratto Pargman red. (Cham: Springer, 2024), 99–117, https://doi.org/10.1007/978-3-031-58622-4_6.
 - 14 Jasanoff, "Ordering Knowledge, Ordering Society", 39.
 - 15 Jasanoff, "Ordering Knowledge, Ordering Society", 40f.
 - 16 Bragesjö, Hallberg, *I forskningens närhet*, 27f.
 - 17 Bragesjö, Hallberg, *I forskningens närhet*, 27f.
 - 18 Bragesjö, Hallberg, *I forskningens närhet*, 27f.
 - 19 Göran Ahrne, "Sociologin kommer igen", *Sociologisk Forskning* vol. 51 (2014: 3–4), 251–264, <https://doi.org/10.37062/sf.51.21850>. Se även Tommy Svensson.

- Lucas Gottzén, Ulrik Lögdlund, "Inledning", i Lucas Gottzén, Ulrik Lögdlund red. *Sociologins teoretiker* (Malmö/Falkenberg: Gleerups, 2015), 13–21.
- 20 Martin Trow, "From Mass Higher Education to Universal Access. The American Advantage", *Minerva* vol. 37 (1999:4), 303–328, <http://www.jstor.org/stable/41827257>.
 - 21 Birgitta Odén, "Forskarutbildning och politik", i *Universitet och samhälle: Om forskningspolitik och vetenskapens samhällsroll*, Thorsten Nybom red. (Stockholm: Tiden, 1989), 94.
 - 22 Anna Olsson, "En ny sociologi. Om inrättandet av sociologi som självständigt akademiskt ämne i Sverige 1947", i *Sociologi i tiden. Bakgrund, utveckling, framtid*, Lars Hansen red. (Göteborg/Uddevalla: Daidalos, 1997), 203–230, <https://doi.org/10.37062/sf.34.18531>. Se även Birgitta Odén, *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975. Historia, statskunskap, kulturgeografi, ekonomisk historia* (Lund: Lund University Press, 1991), 327 och Odén, "Forskarutbildning och politik", 94.
 - 23 Olsson, "En ny sociologi".
 - 24 Gottzén, Lögdlund, *Sociologins teoretiker*, 17.
 - 25 Olsson, "En ny sociologi".
 - 26 Rolf Törnqvist, "Ett modernt forskningsfält växer fram. Om svensk sociologi från 30-talet till 50-talet", *Sociologisk Forskning* vol. 34 (1997:1–2), 230f.
 - 27 Törnqvist, "Ett modernt forskningsfält växer fram", 249.
 - 28 Olsson, "En ny sociologi".
 - 29 Bengt Landgren "Inledning", i *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1995*, Bengt Landgren red. (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2005), 24.
 - 30 Landgren, "Inledning", 24–26.
 - 31 Stefan Helgesson, "Reformernas epok: striderna kring litteraturundervisning för svensklärare 1965–1975", i *Universitetsämne i brytningstider*, 308.
 - 32 Helgesson, "Reformernas epok", 308.
 - 33 Se exempelvis Hanne Lore Andersson, *Doxa och debatt*. Se även Julia Pennlert, "Meningen med metoden. Litteratursociologiska metoddiskussioner nu och då", *Passage* vol. 89 (2023, Sommar), 155–169, <https://doi.org/10.7146/pas.v38i89.137915>.
 - 34 Se exempelvis *Litteratursociologi*, Karl-Erik Rosengren, Jan Thavenius red. (Stockholm: Natur & Kultur, 1970).
 - 35 Rangnar Nilsson, *God vetenskap. Hur forskares vetenskapsuppfattningar uttryckta i sakkunnigutlåtanden förändras i tre skilda discipliner*, diss. (Göteborg: Göteborgs universitet, 2009), 122.
 - 36 Nilsson, *God vetenskap*, 133. Som exempel ger Nilsson *konsthistoria* som blir till *konstvetenskap*, men även inom samhällsvetenskapliga discipliner märks förändringen genom att exempelvis *statskunskap* byter beteckning till *statsvetenskap*.
 - 37 Nilsson, *God vetenskap*, 122.
 - 38 Johan Svedjedal, "Lars Furuland", i Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens årsbok (Stockholm: Kungl. Vitterhetsakademien, 2011), 19–27, <https://www.vitterhetsakademien.se/download/18.7b0bff591705f36ec17251bd/1582285952165/KVHAA.2011.1Furuland.pdf>. Se även Lars Furuland, "Litteratursociologin i Sverige. Framväxt, forskningstradition, framtid", *Tidskrift för litteraturvetenskap* vol. 25 (1996:3–4), 129–139.
 - 39 Furuland, "Litteratursociologin i Sverige", 129.

- 40 Forskning om folkrörelser och samtida företeelser efterlystes från politiskt håll i den mediala debatten, exempelvis genom Herbert Tingsten i en debattartikel i *Dagens Nyheter*. Se vidare Olsson, "En ny sociologi", 204.
- 41 Louise Vinge, recension av *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*, red. Lars Gustafsson, *Sammlaren* vol. 92 (1971), 274–277.
- 42 Ulf Malm, "När litteraturhistoria med poetik blev litteraturvetenskap. Påbygg-nadssuppsatser i ämnet vid Uppsalainstitutionen 1965–1975", i *Universitetsämne i brytningstider*, 410, 412.
- 43 Karl-Erik Rosengren, Jan Thavenius, "Förord", i *Litteratursociologi*, 6.
- 44 1968 års litteraturutrednings huvudbetänkande *Boken* (SOU 1974:5) är ett exempel som relaterar till folkbibliotekens utveckling. Se exempelvis Skans Kerstin Nilsson, "Biblioteken, litteraturen och läsaren", i *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi utarbetad för Litteraturutredningen*, Ulla Carlsson, Jenny Johannisson red. (Göteborg: Nordicom, Göteborgs univer-sitet, 2012), 151–162.
- 45 Kurt Aspelin, *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet* (Stockholm: PAN/Norstedts, 1975), 151.
- 46 För fler exempel se Hans Olof Johansson, *En bok för alla? Rapport om en utvär-dering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker* (Uppsala: Avdel-ningen för litteratursociologi, 1978). Se även Hans Olof Johansson, Lars Petter-son, "En Bok För Alla från förlag till läsare. Rapport från 1985 års utvärdering", i *Litteratur och samhälle* (1986:1–2, Uppsala 1986).
- 47 Se exempelvis Sara Tanderup Linkis, Johanne Gormsen Schmidt, "Hvad er littera-tursociologi? Historisk rids og aktuelle debatter", *Passage* vol. 89 (2023, Sommar), 9–27, <https://doi.org/10.7146/pas.v38i89.137906>.
- 48 Bragesjö, Hallberg, *I forskningens närhet*, 27–28.